

Els estudis sobre el franquisme català i a Catalunya, 2001-2016. Una desacceleració.

Martí Marin Corbera
Autònoma de Barcelona

Estudiar el franquisme català i a Catalunya implica conèixer als personatges que varen desenvolupar l'acció de govern del règim sobre el territori català —amb independència de la procedència geogràfica i la participació de catalans en aquesta mateixa acció de govern— que òbviament va existir. És el que s'anomena convencionalment anàlisi del 'personal polític'. Comprendria també conèixer la implicació de catalans en l'acció de govern fora de Catalunya, tant a nivell territorial com dins de les instàncies superiors de l'estat. Com veurem, mentre la primera qüestió ha estat abordada amb un èxit notable, la segona pràcticament no ha tingut cap tractament específic, més enllà d'algun perfil biogràfic isolat. Naturalment, l'interès de la primera és molt superior al de la segona. Conèixer el règim a Catalunya ens informa —també— sobre el funcionament general del franquisme, mentre conèixer les aventures de la 'fracció catalana' del règim tant sols ens informa —sense que sigui de menystenir— sobre el mite d'una dictadura 'aliena a Catalunya'. Com que, no obstant, ambdues qüestions no es poden prendre de forma completament separada, apareixeran entrelaçades d'aquí endavant.

No plantejem, però, un article que s'ocupi exclusivament d'estudis biogràfics i prosopogràfics. A més de personatges cal abordar també les institucions en les que varen exercir —governos civils, diputacions, ajuntaments, sindicats, etc.— i les seves respectives dinàmiques. Separar a uns i altres portaria reproduir l'equívoc, propiciat per lectures precipitades de les conclusions dels treballs pioners de personal polític dels anys de la transició (Viver Pi-Sunyer, 1978; Jerez Mir, 1982), de que tant se val que parlem d'un ambaixador, d'un director general, d'un alt càrrec de l'administració militar o d'un ministre, perquè l'únic que compta és la proporció de 'catalans', 'falangistes', 'militars' o 'advocats de l'estat' sobre les xifres globals per a treure conclusions operatives.

L'objectiu de l'article és analitzar com s'ha desenvolupat la recerca sobre aquest bloc de temàtiques per al període 2001-2015, però caldrà que fem, abans, un breu repàs de la situació de partida (la que va fins l'any 2000) per tal de poder assentar sòlidament la valoració del que ens ha ofert, de moment, el nou segle.

Antecedents

En el transcurs del simposi "El Franquisme. Un balanç des de la fi del segle", celebrat a la Universitat Autònoma de Barcelona i a l'Auditori de la Fundació Caixa de Sabadell del 20 al 22 de novembre de 2000, es va fer un diagnòstic marcadament optimista del nivell assolit pels estudis que sobre el franquisme català i a Catalunya s'havien publicat en la dècada anterior i dels que es trobaven en aquells moments en curs. En aquella commemoració dels vint-i-cinc anys de la mort del general Franco es va poder constatar que havien

quedat molt lluny els temps en els que es donava per bo dins del món acadèmic que eren substancialment correctes afirmacions com les de Rosana Rossanda el 1962 preguntant-se retòricament ‘¿*Quien es franquista en Cataluña? Nadie. O la policía, que no es nadie*’ o les de Jordi Pujol el 1965 de que ‘el franquisme entre nosaltres rarament es dóna en forma d’adhesió clara i formal’ (reproduïdes per Culla, 1989: 314 i 373).

Més enllà de l’impacte popular que haguessin pogut tenir documentals televisius com *Sumaríssim 477* (Dolors Genovès, TV-3, 1994), sobre el procés al polític democratacristià i catalanista Manuel Carrasco Formiguera, o alguns reculls prosopogràfics de pura divulgació (p.e. Riera, 1998) eren els treballs científics els que estaven marcant la pauta de que el franquisme a Catalunya havia estat, molt més que una simple imposició “forana” batejada tot sovint com el “Vichy Català”. El franquisme a Catalunya havia estat el resultat d’una ampla col·laboració —a voltes entusiàstica— d’un sector no petit de la societat catalana que s’havia alineat amb els que serien, a la fi, els vencedors de la Guerra civil. Altra cosa era —com començava a quedar clar— que aquest sector no havia representat dins del règim cap mena de proposta política específicament catalana (Riquer, 2000) i que tampoc no havia format cap mena de bàndol cohesionat ni coherent.

Just abans de tancar-se la dècada dels anys vuitanta, Borja de Riquer i Joan B. Culla havien fet ja l’esforç de sistematització de la bibliografia disponible —inclosos treballs inèdits— i de completar-la amb recerca nova per elaborar un volum de referència que hauria de servir de base per a molts estudis posteriors (Riquer i Culla, 1989). En tancar-se el segle XX es disposava ja d’un grapat de treballs sobre la patronal industrial (Molinero i Ysàs, 1991), la *Falange* i el *Frente de Juventudes* (Molinero i Ysàs, 1987a; Thomàs, 1992; Clara, 1999), la repressió política i econòmica (Mir i altres, 1997; Vilanova, 1999), les relacions entre franquisme i catalanisme conservador (Marín, 1996), la Diputació de Barcelona (Molinero i Ysàs, 1987b) o els ajuntaments (Marín, 2000a) i d’algunes biografies claus com eren les de Francesc Cambó (Riquer, 1996) i Josep Maria de Porcioles (Marín, 2000b) que identificaven clarament sectors socials i polítics que s’havien sumat al bàndol *nacional* durant la Guerra o que s’havien prestat a formar-ne part tot vivint el que per a la majoria fou una derrota com una veritable *Liberación* —en expressió de la retòrica oficial.¹

Però probablement el que més destacava era el gran nombre i qualitat dels estudis locals, elaborats tan de forma individual com col·lectiva, que estaven configurant un mapa ampli de la participació i la col·laboració, arran de terra, d’una munió de catalans que, fos a través de la *Falange*, dels sindicats verticals o de l’ocupació de càrrecs institucionals, havia donat cos i estabilitat a l’administració del franquisme a Catalunya (Clara, 1987 i 1991; Domènech i altres, 1989; Marín, 1990; Canales, 1993; Thomàs i altres, 1993; Santacana, 1994; Duch, 1996; Sánchez Cervelló i altres, 1996; Castillo i altres, 2000). En aquest àmbit destacà, sens dubte, un treball totalitzador de l’experiència social i política del franquisme de postguerra a Lleida com fou el de Conxita Mir (Mir, 2000), que no ha tingut gairebé cap mena de rèplica en d’altres contrades.

Aquests estudis es completaven amb un paquet, encara no molt nombrós, de treballs que apuntaven cap a l’estructura de govern franquista a Catalunya,

¹Les referències bibliogràfiques fins a 2000, donada la cronologia del treball, no tenen cap pretensió d’exhaustivitat, sinó de servir d’il·lustració.

amb especial atenció als governadors civils (Clara, 1989; Marín, 2000a) i amb algunes comptades incursions en l'aventura d'alguns polítics franquistes catalans que havien assumit càrrecs dins l'estructura franquista més enllà de les fronteres catalanes (Boix i Espada, 1991; Thomàs, 1997).² No tenia res d'estrany que en els anys immediatament anteriors al simposi haguessin aparegut dos nous volums de recull i sistematització de novetats i de recerques en curs, que incloïen importants aportacions a l'estudi del franquisme català i a Catalunya, inserits en una col·lecció sobre història dels Països Catalans que en tenia dotze en total (Riquer, 1997; Molinero i Ysàs, 1998).

D'aleshores ençà, i sense que els estudis sobre el període franquista a Catalunya hagin perdut pes en el conjunt de la recerca històrica, el coneixement sobre el franquisme català i a Catalunya des d'una perspectiva més política ha patit una notable desacceleració i ha anat avançant —per dir-ho així— a batzegades.

Hi ha hagut algunes raons inevitables en aquesta desacceleració que cal posar de relleu abans d'entrar en detalls. En primer lloc, els investigadors mencionats a les notes, fins i tot quan no han abandonat el període franquista com a objecte d'estudi, poden haver passat a l'anàlisi d'altres camps temàtics —el sistema repressiu, l'exili, l'oposició, etc.— o bé a centrar-se en les institucions centrals de l'Estat o en la seva política exterior —elements claus per a comprendre una dictadura que elevà el centralisme al seu màxim nivell—, tot arrossegant amb ells la recerca de bona part dels joves historiadors dels quals han estat mentors.

En segon lloc un cert cansament editorial, que va començar a notar-se en els primers anys del segle XXI, respecte de la publicació de monografies científiques sobre el franquisme, amb molt d'interès però poca venda, que la crisi econòmica —encara en curs— convertí a voltes en rebuig.³

En tercer lloc la manca d'un estímul que fou cabdal en els anys seixanta-setanta, quan tot eren dificultats per a la recerca sobre un franquisme encara en curs, com foren les aportacions dels hispanistes i catalanistes de les universitats europees i americanes: la forta empenya rebuda d'aquests en els estudis sobre la II República i la Guerra civil, ha tingut un reflex molt pal·lid en els estudis sobre la dictadura, limitat a l'exili i aportacions molt puntuals a d'altres temàtiques. En darrer lloc la manca d'espais de discussió permanents dels estudis de franquisme sobre Catalunya, que sí que s'han generat en l'àmbit global espanyol —curiosament— amb una molt notable participació catalana: el més significatiu dels quals el dels *Encuentros de investigadores sobre el franquismo*, organitzat per departaments universitaris cada dos/tres a l'empara de la xarxa d'arxius històrics del sindicat Comissions Obreres (el primer a Barcelona el 1992 i el novè i, de moment, darrer a Granada el 2016).

No han servit per a compensar-ho els seminaris permanents d'alguns grups de recerca, el més antic el del Grup de Recerca de l'Època Franquista (dins del Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica de la Universitat Autònoma de Barcelona) i el més recent el del Grup d'Estudis 'República i Democràcia' (també de la UAB). Sembla que a les universitats catalanes la proximitat geogràfica no els resulta cap avantatge logístic...

²Malauradament el treball de Boix i Espada estava publicat amb criteris periodístics, sense aparell crític ni bibliografia.

³Resulta evident a la bibliografia com en els peus editorials cada vegada pesen més les publicacions de les pròpies universitats i el paper, també creixent de les editorials de fora del Principat (valencianes, balears...).

Tampoc no s'ha format cap espai d'intercanvi permanent entre estudiosos de l'àmbit dels Països Catalans —tot i iniciatives puntuals a València (Pagès, 2005), Banyoles (Font, 2007) i a l'activitat de la Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana—, tot i que en aquest cas els estudis socials i polítics —a diferència dels socials i culturals— solen tenir menys avantatges comparatius.

Naturalment, no tot han estat problemes, car la interacció entre investigadors no ha deixat de produir-se en els marcs disponibles, especialment en les xarxes d'àmbit espanyol ja comentades. Igualment, el millor coneixement de la dictadura en el seu abast general espanyol ha millorat de molt la qualitat dels estudis locals que s'han continuat produint i, globalment, de tota mena d'estudis sobre la política de règim a Catalunya.

Institucions i personatges

En aquesta forma d'avançar a batzegades dels estudis sobre el franquisme català i a Catalunya en matèria sociopolítica, l'estudi del franquisme a Catalunya ha assolit un major nivell d'èxits que no pas el del franquisme català. Els governadors civils de Barcelona han rebut un tractament privilegiat, que començà amb el treballs —més generals— de Manel Risques sobre el govern civil de Barcelona (Risques, 2008 i 2012), seguí amb la biografia d'Antonio Federico Correa Véglison en els *anys blaus* (Tébar, 2011) i ha culminat en una obra col·lectiva que els agrupa tots: *Gobernadores* (Tébar, Risques, Marín i Casanellas, 2015) i que —significativament— s'ha publicat a Granada i, lògicament, en castellà. Però tampoc no han estat seguits per altre tipus d'anàlisis sobre el personal polític traslladat a Catalunya en l'espai sindical, policial, censor, etc. ni sobre la seva gestió. Potser la única excepció —de caràcter limitat per la seva natura— fou l'obra dedicada a un cas cèlebre d'assassinat polític gairebé de 'novel·la negra' (Mota i Tébar, 2013), però l'excepció no és mai categoria. Tanmateix, el fet de disposar d'una monografia que cobreixi tot el període —només a la província de Barcelona, tanmateix— i analitzi personatges i gestió, situa la historiografia sobre la Catalunya del franquisme per damunt de les demés en aquest àmbit. La meritòria incursió en el mateix terreny a Andalusia (Ponce, ed., 2008) fou molt més modesta en dimensions i possibilitats.

No han faltat algunes monografies sobre institucions i personatges del franquisme català, però han estat invariablement concentrats en els anys de la postguerra i pel que fa a les biografies, en alguns casos, han fregat el panegíric en alguns moments i potser no cal insistir-hi gaire (Varela, 2010) i en d'altres no han estat en disposició de superar del tot el localisme (Vigués, 2005). Les monografies locals, afectades per les dificultats de publicació s'han fet menys presents i han optat per un període que afecta al règim de forma tangencial, una mena d'abans i després de la Guerra civil on el franquisme se circumscriu a la immediata postguerra i la repressió manté un fort protagonisme (de Mota, 2001 a Algué i altres, 2015; passant per Janés, 2001; Vázquez Osuna i Domènech Subiranas, 2003, Botifoll, 2010, Autors diversos, 2010, etc.).⁴

La major part d'aquestes obres s'han ocupat de poblacions de segon o tercer ordre en dimensions: Manlleu, Molins de Rei, Navàs, Santpedor, Sant Cugat... En aquesta deriva han influït situacions molt variades, però, amb el

⁴Tampoc no hi ha aquí pretensió d'exhaustivitat, més enllà de mostrar exemples del que s'enuncia i en els que hi ha molt poc treball específic de personal polític.

pas dels anys, la més notable ha estat sense dubte tot el debat sobre l'anomenada 'Memòria històrica' —que en realitat ha volgut dir memòria de la repressió—, que ha renovat el protagonisme de la recerca sobre la repressió —sobretot la inicial— i ha deixat enrere els estudis sobre el règim en ell mateix.

Tanmateix s'han produït excepcions com la de Granollers (Garriga, 2004) o —sobretot— la de Lleida (Autors diversos, 2002) i encara algunes monografies dedicades a poblacions petites i que no han tingut gairebé difusió fora del marc local i, per tant, no han tingut impacte conegut (Ferré, 2009; Camps, 2012). Menció apart mereix el treball de Josep Gelonch (Gelonch, 2012) que, tot i plantejar només l'anàlisi del franquisme lleidatà de postguerra i no del conjunt del període, arriba tant lluny com pot arribar una bona monografia, fruit —com algunes altres publicacions seves— del seu procés cap a la tesi doctoral. Naturalment, la multiplicació d'articles en revistes de centres d'estudis locals fa que estigui fora de l'abast de l'autor d'aquestes pàgines fer-ne una valoració detallada i que faci justícia de veres als esforços, sovint *amateurs*, que s'hi han vessat. És una tasca que sempre queda pendent en aquesta mena de d'estats de la qüestió...

Per al període del *desarrollo*, la revisió del personatge de Porcioles ha estat el més destacat en termes de protagonisme individual i de difusió pública de la recerca feta. Contribuí a animar el debat —una vegada més— la periodista Dolors Genovès (Genovès, 2005), amb una obra fruit d'un documental televisiu previ, prengué el relleu la revisió del que ja havia estat publicat (Marín, 2005 [2000]) i una posterior ampliació (Marín, 2008) però ha quedat encara molt de pendent per a qui s'hi atansi l'elaboració d'una biografia completa que, d'altra banda, continua mancant per a gairebé tots els franquistes catalans veritablement notables (Samaranch, López Rodó, Calviño, Trias Bertran, Udina, Cruilles, etc.).

Dins els estudis sobre el personal polític han predominat els de grup i els prosopogràfics, però sense tantes contribucions com en els quinze anys anteriors. El treball més complert sobre els falangistes catalans ha estat elaborat, una vegada més, per Joan Maria Thomàs (*Feixistes! Viatge a l'interior del falangisme català*, 2008), limitat tanmateix a la postguerra, i s'ha vist molt ben acompanyat per la tesi doctoral de Josep Gelonch (Gelonch, 2010) amb la seva anàlisi del falangisme lleidatà, també de postguerra. El món catòlic ha rebut l'atenció, de nou, d'Antonio F. Canales (Canales, 2006) en un treball magnífic, cronològicament ambiciós —tot el segle XX!— i comparatiu —Catalunya i País Basc—, però no ha tingut emuladors que ampliessin l'abast d'un treball que es confeccionà amb dos exemples —Vilanova i la Geltrú i Barakaldo— i que pel canvi d'orientació professional de l'autor no ha tingut seqüeles.

Tot el complement rebut per aquestes obres ha anat a càrrec de l'autor d'aquestes pàgines, en treballs referits més aviat al 'personal polític' local, fos aquest falangista, catòlic o de qualsevol altra procedència (Marín, 2008 i 2013). Que tornin a aparèixer aquests tres noms —Thomàs, Canales i Marín—, sense gaire incorporacions destacades, mostren aquesta situació d'estancament relatiu, agreujat pel fet que tots tres ens hem dedicat, tard o d'hora, a altres temàtiques.

De totes maneres, potser ha estat més culpable d'aquest estancament la incapacitat d'establir criteris clars per als estudis de personal polític, que han multiplicat les dificultats de comparació fins a l'infinit, com ja ha estat

denunciat (Sanz, 2009 i 2010), que no pas la manca de nous historiadors dedicats al període i a les qüestions polítiques (Aguilar, 2012, Autors diversos, 2014): al cap hi ha la fi no hi ha cap obligació de dedicar-se a l'estudi del franquisme català i a Catalunya pel fet d'haver nascut o de treballar a Catalunya.

No obstant el que s'ha comentat, algunes trobades acadèmiques han estat al darrera de publicacions que aborden el franquisme català, així en la postguerra com en les etapes finals del règim, tot i que —com no podia ser d'altra manera— han barrejat treballs consolidats amb recerques inicials de les que encara no hi ha notícies de continuïtat (per exemple, Di Febo i Molinero, eds., 2005), en les que la recerca des del camp de la literatura ha tingut més protagonisme que la feta des del terreny historiogràfic i on ha pesat molt més la bona disposició d'editorials de València i Mallorca que no del Principat (Muntaner, Picornell, Pons i Reynés, eds., 2010; Larios, ed., 2014). De la mateixa manera, els esforços col·lectius ens han deixat un impagable diccionari (CEFID, 2006) acompanyat d'una base de dades en línia de consulta lliure i gratuïta (<http://basedadesfranquisme.uab.cat/>).

En un terreny necessàriament híbrid s'han inserit publicacions de dietaris (Vilanova, 2001; Tébar, 2010) que resulten materials útils per a l'anàlisi de les dinàmiques polítiques, tot i que han estat pocs per al que de debò caldria tenir. Igualment s'han editat obres biogràfiques parcials o sobre les línies editorials de la premsa de postguerra, com les fetes sobre Carles Sentís —principalment— i d'altres periodistes catalans a càrrec de Francesc Vilanova, fins a sumar un nombre realment molt considerable (Vilanova, 2004a, 2004b, 2005a, 2005b i 2015). Aquests treballs del professor Vilanova poden aparèixer justificadament en d'altres articles d'aquest dossier, però no poden no estar presents en aquest.

Com pot apreciar-se, ajuntaments i diputacions no han seguit la ruta que semblaven tenir marcada fins 2000 (veure, no obstant, Marin, 2016) i no s'hi han sumat altres institucions, sindicals, de l'administració perifèrica, etc. En el terreny municipal, tant sols el treball efectuat sobre les depuracions de funcionaris de l'ajuntament de Barcelona en una recent tesi doctoral (Gil, 2016) permet entrellucar la possibilitat d'encarar des de nous punts de vista la política i la gestió municipals. En l'espai judicial, el grup de treball que coordina Maria Jesús Espuny va poc a poc descabdellant espais parcials, sigui en obres de cronologia més àmplia i no específiques sobre Catalunya (Espuny i Paz, eds., 2008) com és el cas de la inspecció de treball o en aportacions encara inicials a la presència femenina a la judicatura (Paz, 2009).

En aquest àmbit judicial —amb un caràcter diferent— cal incloure encara la biografia del jutge José Maria Bertran de Quintana (Dueñas i Solé, 2012) que també ha hagut de tenir un editor local per a veure la llum. Tanmateix, estudis diversos sobre dinàmiques polítiques centrals, fets des de Catalunya, han resultat —invariablement— un enriquiment del coneixement del context en el que es va haver de moure la política del règim i de l'oposició també a Catalunya (Di Febo, G. i Molinero, C., eds., 2005; Molinero, C., 2005; Amaya, 2013, Casanellas, 2014). Finalment, podem comptar amb l'aportació indirecta d'estudis centrats en l'oposició en el tardofranquisme i la transició, que han hagut de fer l'esforç d'acostar-se a les reaccions del règim per a establir adequadament la interacció entre una i altre (Molinero i Ysàs, 2010 i, sobretot, 2014).

Cas apart ha estat el treball del professor Andrew Dowling, de la postguerra a l'actualitat, que sistematitzà aportacions d'una dècada llarga i les

enriquí amb la seva pròpia recerca fins a construir una interpretació completa de la dinàmica catalanisme-franquisme i catalanisme-monarquia democràtica (Dowling, 2013). La seva síntesi s'ha beneficiat d'una mirada 'externa' que ha mantingut un rigor que comença a ser difícil de trobar en aportacions 'foranes' respecte de la historiografia catalana, però s'ha vist limitada per l'extensió cronològica de la seva proposta.

Espais polítics, dinàmiques associatives: món rural i món urbà.

Un gruix significatiu de treballs han estat dedicats a temàtiques sobre espais i dinàmiques polítiques que, d'alguna manera, han ofert una informació rica i variada —tot i que en ocasions dispersa per les característiques de la recerca— per al millor coneixement de l'actuació del franquisme 'sobre el terreny'. Ha estat prou afortunat el món rural català de comptar amb treballs prou diferents que s'han ocupat de la postguerra (Font, 2001), de la vida quotidiana —si bé no només del període que ens ocupa— (Sagués, ed., 2011) i de la dinàmica poder-oposició en la transició (Ferrer, 2014). Potser encara poc, si ho comparem amb el treball sobre el camp andalús —amb una profusió notable d'autors: Cobo Romero, Ortega, del Arco, Rodríguez Barreira, etc.— o amb la feina desenvolupada a Galícia pel grup HISTAGRA, però prometedora en forma de properes tesis doctorals.

Escenari similar, aquí sense comparació possible a la resta d'Espanya, és el de la història dels moviments socials urbans, que afecta l'àmbit del franquisme català i a Catalunya i no només al de l'oposició. Si alguna cosa d'interès s'anunciava en aquest aspecte en l'obra col·lectiva coordinada per Carme Molinero i Pere Ysàs (2012) —a més de l'interès principal dels treballs en el millor coneixement del moviment veïnal a Catalunya—, les tesis doctorals d'Ivan Bordetas (2012), José Miguel Cuesta (2014) i la ja publicada de Marc Andreu (2015) han fet donar un salt endavant en el coneixement del tracte rebut per part de l'administració franquista —no només de la repressió—, especialment en forma d'iniciatives associatives empeses des del propi règim, com es pot veure especialment a l'obra de Cuesta. Aquestes obres, doncs, no esgoten el seu interès en l'estudi de l'oposició.

Conclusió

Les publicacions generals sobre el franquisme a Catalunya no han estat gaire nombroses en els darrers temps, i les valoracions globals sobre l'apartat socio-polític referit al règim —no a l'oposició— han tingut poca presència: una obra en cinc volums (Solé Sabaté, 2005) merament divulgativa —i desigual— i un manual (Marín, 2006). Mancats de prou exercicis de síntesi, es podria dir que hores d'ara les interpretacions de conjunt sobre la política del franquisme a Catalunya i sobre la participació catalana en la dictadura porten una dècada d'endarreriment sobre la recerca. La qüestió comença a ser greu perquè en el nivell editorial, a més, algunes d'aquestes síntesis estan ja fora de catàleg i comença a costar una mica respondre a la pregunta sobre quin llibre mínimament actualitzat podria recomanar-se a un jove estudiant que vulgui introduir-se en aquest món de la política franquista a Catalunya i del franquisme català. Haurem d'estar pendents de les novetats...

Bibliografia citada (publicada fins a 2000)

- Boix, J. i Espada, A. 1991. *El deporte del poder. Vida i milagro de Juan Antonio Samaranch*, Madrid: Temas de Hoy.
- Canales, A.F. 1993. *Passatgers de la mateixa barca. La dreta de Vilanova i la Geltrú (1903-1979)*. Alguaire: ECD.
- Castillo i altres. 2000. *Temps de postguerra. Estudis sobre les comarques gironines (1939-1955)*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- Clara, J. 1987. *El personal polític de l'ajuntament de Girona (1917-1987)*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- Clara, J. 1989. 'Els governadors civils del franquisme a Catalunya' dins Domènech, J. i altres. *L'època franquista. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- Clara, J. 1991. *Girona sota el franquisme, 1939-1976*. Girona: Ajuntament de Girona / Diputació de Girona.
- Clara, J.B. 1999. *El Partit Únic. La Falange i el Movimiento a Girona (1935-1977)*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- Culla, J.B. 1989. 'Segona part: Del Pla d'Estabilització a la fi del Franquisme (1959-1975)' dins Riquer, B.de i Culla, J.B. *El Franquisme i la Transició democràtica, 1939-1988*, Barcelona: Edicions 62.
- Domènech, J. i altres. 1989. *L'època franquista. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- Duch, M. 1996. *Reus sota el primer franquisme, 1939-1951*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- Jerez Mir, M. 1982. *Élites políticas y centros de extracción en España, 1938-1957*, Madrid: CIS.
- Marín, M. 1990. *Franquisme i Poder Local: L'Ajuntament de Sabadell, 1939-1979*, UAB: Memòria de doctorat.
- Marín, M. 1996. 'Existí un catalanisme franquista?' dins Anguera, P. i altres *El catalanisme conservador*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- Marín, M. 2000a. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya. Política i administració municipal, 1938-1979*, Lleida: Pagès.
- Marín, M. 2000b. *Catalanisme, clientelisme i franquisme. Josep Maria de Porcioles*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Històrics.
- Mir, C. i altres. 1997. *Repressió econòmica i franquisme: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Barcelona: Abadia de Montserrat
- Mir, C. 2000. *Vivir es sobrevivir. Justicia, orden y marginación en la Cataluña rural de postguerra*, Lleida: Milenio.
- Molinero, C. i Ysàs, P. 1987a. 'El fracàs de l'Obra Predilecta del Règim' dins: Ucelay, E. (dir.) *La joventut a Catalunya al segle XX. Materials per a una història*. Vol.1, Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Molinero, C. i Ysàs, P. 1987b. 'La diputació de la postguerra, 1939-1949' i 'De la consolidació del franquisme a la crisi de la Dictadura: la diputació de 1949 a 1977' dins Riquer, B.de. *Història de la Diputació de Barcelona, 1812-2005*, vol.III, 1939-1987, Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Molinero, C. i Ysàs, P. 1991. *Els industrials catalans durant el franquisme*,

Vic: Eumo.

Molinero, C. i Ysàs, P. 1998. *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol.10, *La llarga postguerra. 1939-1959*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Riera, I. 1998. *Els catalans de Franco*, Barcelona: Plaza & Janés.

Riquer, B.de. 1996. *L'últim Cambó. La dreta catalanista davant la Guerra Civil i el franquisme*, Vic: Eumo.

Riquer, B.de 1997. *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol.11, *de la dictadura a la democràcia. 1960-1980*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Riquer, B.de 2000. 'Pròleg. De dirigents polítics a simples gestors. O com una burgesia nacional esdevingué local' a Marín, M. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya. Política i administració municipal, 1938-1979*, Lleida: Pagès, pp.11-26.

Riquer, B.de i Culla, J.B. 1989. *El Franquisme i la Transició democràtica, 1939-1988*, Barcelona: Edicions 62.

Sánchez Cervelló i altres. 1996. *La província de Tarragona durant el franquisme (1939-1976). Política, societat i cultura (1939-1976)*, Tarragona: Centre d'Estudis Històrics i Socials 'Guillem Oliver' del Camp de Tarragona.

Santacana, C. 1994. *Victoriosos i derrotats: el franquisme a l'Hospitalet, 1939-1951*, Barcelona: Abadia de Montserrat.

Thomàs, J.M. 1992. *Falange, Guerra civil, Franquisme. FET y de las JONS de Barcelona en els primers anys del règim franquista*, Barcelona: Abadia de Montserrat.

Thomàs, J.M. 1997. *José M.Fontana Tarrats. Biografia política d'un franquista català*, Reus: Edicions del Centre de Lectura.

Thomàs, J.M. i altres. *Franquisme a les comarques tarragonines*, Tarragona: Centre d'Estudis Històrics i Socials 'Guillem Oliver' del Camp de Tarragona.

Vilanova, F. 1999. *Repressió política i coacció econòmica. Les responsabilitats polítiques de republicans i conservadors catalans a la postguerra (1939-1942)*, Barcelona: Abadia de Montserrat.

Viver Pi-Sunyer, C. 1978. *El personal político de Franco, 1936-1945*, Barcelona: Vicens Vices.

Bibliografia citada (publicada després de 2000)

Aguilar, R. 2012. *Memòries d'una feixa. La urbanització d'un poble pagès de la regió de Barcelona (Matadepera, 1931-1983)*, Matadepera: Ajuntament de Matadepera i eCOS República de Paper.

Algué, J.; Arceda, M.; Llobet, E.; Sellarès, R. i Vilà, A. 2015. *Silencis, República, Guerra Civil i repressió franquista a Navàs (1931-1945)*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages.

Amaya, A. 2013. *El acelerón sindicalista. El aparato de propaganda de la Organización Sindical Española entre 1957 y 1969*, Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

Andreu, M. 2015. *Barris, veïns i democràcia. El moviment ciutadà i la reconstrucció de Barcelona (1968-1986)*, Barcelona: L'Avenç.

- Autors diversos. 2002. *El Primer franquisme a les terres de Lleida, 1938-1950: actes del seminari "El primer franquisme. Lleida, 1938-1950"*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- Autors diversos. 2010. *Una esperança desfeta. Sabadell 1931-1945*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, Museus Municipals.
- Autors diversos. 2014. *Rubí. De la dictadura a la democràcia*, Rubí: CEFID i Museu Municipal Castell.
- Bordetas, I. 2012. *Nosotros somos los que hemos hecho esta ciudad. Autoorganización y movilización vecinal durante el tardofranquismo y el proceso de cambio político*, Tesi doctoral: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Botifoll, C. 2010. *Conflictivitat social i repressió: Santpedor (1931-1945)*, Vic: Eumo.
- Camps, J. 2012. *Figuerola del Camp: guerra, franquisme i transició (1936-1979)*, Lleida: Pagès.
- Casanellas, P. 2014. *Morir matando. El franquismo ante la práctica armada, 1968-1977*, Madrid: Los Libros de la Catarata.
- CEFID. 2006. *Catalunya durant el franquisme. Diccionari*. Barcelona: Eumo.
- Cuesta, J.M. 2014. *El moviment veïnal al Barcelonès Nord (1954-1987)*, Tesi doctoral: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Di Febo, G. i Molinero, C. eds. 2005. *Nou Estat, nova política, nou ordre social. Feixisme i franquisme en perspectiva comparada*, Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer-CEFID.
- Dowling, A. 2013. *La reconstrucció nacional de Catalunya, 1939-2012*, Barcelona: Pasado & Presente.
- Dueñas Iturbe, O. i Solé, Q. 2012. *El jutge dels cementiris clandestins: Josep Maria Bertran de Quintana, 1884-1960*, Maçanet de la Selva: Gregal.
- Espuny, M.J. i Paz, O., eds. 2008. *La inspección de Trabajo (1906-2006)*, València: Tirant lo Blanch.
- Ferré, M. 2009. *El Pla de Santa Maria sota la dictadura del general Franco (1939-1975)*, Lleida: Pagès.
- Ferrer, C. 2014. *Lluitadors quotidians. L'antifranquisme, el canvi polític i la construcció de la democràcia al Montsià (1972-1979)*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.
- Font, J. 2001. *¡Arriba el campo! Primer franquisme i actituds polítiques en l'àmbit rural nord-català*, Girona: Diputació de Girona.
- Font, J. ed. 2007. *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Garriga, J. 2004. *Franquisme i poder polític a Granollers (1939-1975)*, Barcelona: Abadia de Montserrat.
- Gelonch, J. 2010. *Falange i poder: Lleida durant la dictadura franquista*, Tesi doctoral: Universitat de Lleida.
- Gelonch, J. 2012. *El Poder franquista a Lleida, 1938-1951*, Lleida: Universitat de Lleida.
- Genovès, D. 2005. *Les barcelones de Porcioles. Un abecedari*, Barcelona: Proa/TV3.
- Gil, M. 2016. *La instauració del règim franquista a Barcelona. Depuració i*

reconfiguració de l'administració municipal, Tesi doctoral: Universitat de Barcelona.

Janés, J. i altres. 2001. *Guerra civil i franquisme a Molins de Rei*, Barcelona: Abadia de Montserrat.

Larios, J., ed. 2014. *La cara fosca de la cultura catalana. La col·laboració amb el feixisme i la dictadura franquista*, Palma: Lleonard Muntaner.

Marín, M. 2005. *Catalanisme, clientelisme i franquisme. Josep Maria de Porcioles*, Barcelona: Base [2000].

Marín, M. 2008. 'L'Ajuntament franquista: de la postguerra al *desarrollismo* (1939-1973)', dins Manel Risques (ed.), *Història de l'Ajuntament de Barcelona*, vol. II, *De l'ocupació napoleònica a l'actualitat*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pp. 216-269.

Marín, M. 2013. 'Polítics per als nous temps. La «nova» classe política i les seves identitats', *Franquisme & Transició. Revista d'història i cultura*, 1: pp. 9-48.

Marín, M. 2016. 'La izquierda en la diputación de Barcelona: un ejemplo de colaboración entre los partidos del antifranquismo, 1977-1984' dins Molinero, C. i YSÀS, P. eds. *La izquierda en la Transición española*, València: Publicacions de la Universitat de València, en curs.

Molinero, C. i Ysàs, P. 2010. *Els anys del PSUC. El partit de l'antifranquisme (1956-1981)*, Barcelona: L'Avenç.

Molinero, C. i Ysàs, P. 2014. *La cuestión catalana- Cataluña en la transición española*, Barcelona: Crítica.

Mota, J.F. 2001. *Sant Cugat del Vallès (1931-1941): República, guerra civil i primera anys de franquisme*, Barcelona: Abadia de Montserrat. Actualitzat en edició digital a 2015 [url: <http://www.nodo50.org/casc/mota/-Historia-de-Sant-Cugat-del-Valles-1931-1941-Republica-guerra-civil-i-primer-franquisme->]

Mota, J.F. i Tébar, J. 2013. *La muerte del espía con bragas: falangistas, policías, militares y agentes secretos en la Barcelona de posguerra*, Barcelona: Flor del Viento.

Muntaner, M.; Picornell, M.; Pons, M. i Reynés, J.A., eds. 2010. *Transformacions: literatura i canvi sociocultural dels anys setanta ençà*, València: Publicacions de la Universitat de València.

Pagès, P. ed. 2005. *La transició democràtica als Països Catalans. Història i memòria*, València: Publicacions de la Universitat de València.

Ponce, J. ed. 2008. *Guerra, franquismo y transición. Los gobernadores civiles en Andalucía (1936-1979)*, Sevilla: Centro de Estudios Andaluces.

Risques, M. 2008. *El Palau de la Duana de Barcelona. De Govern Civil a Delegació del Govern*, Barcelona: Delegació del Govern a Catalunya.

Risques, M. 2012. *L'estat a Barcelona*, Barcelona: Base.

Sagués, E. ed. 2011. *Forçats a foc i llum. Una història oral dels masovers de la regió de Girona, 1930-2000*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Sanz, J. 2009. 'El estudio de la dictadura en las provincias. Algunas reflexiones sobre la metodología y el estado de la cuestión' dins *VII Encuentro de Investigadores sobre el Franquismo*, Santiago de Compostela 11, 12 y 13 de noviembre de 2009,

[http://investigadoresfranquismo.com/pdf/comunicacions/mesa4/sanzhoya_

4.pdf].

Sanz, J. 2010. 'Jerarcas, caciques y otros camaradas: el estudio de los poderes locales en el primer franquismo', *Historia del presente*, 15: pp.9-26.

Solé i Sabaté, J.M. 2005. *El franquisme a Catalunya, 1939-1977*, 5 volums, Barcelona: Ed.62.

Tébar, J. ed. 2010. *Dietari de postguerra del baró d'Esponellà, 1940-1945*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Tébar, J. 2011. *Barcelona, anys blaus. El governador Correa Veglison: poder i política franquistes (1940-1945)*, Barcelona: Flor del Viento.

Tébar, J.; Risques, M.; Marín, M. i Casanellas, P. 2015. *Gobernadores. Barcelona en la España franquista (1939-1977)*, Granada: Comares.

Thomàs, J.M. 2008. *Feixistes! Viatge a l'interior del falangisme català*, Barcelona: L'Esfera dels Llibres.

Varela, J. 2010. *Les vides d'Eduard Aunós. Una apassionant trajectòria política entre la Monarquia i la Dictadura (1894-1967)*, Lleida: Pagès.

Vázquez Osuna, F. i Domènech Subiranas, I. 2003. *La repressió franquista a l'àmbit local: Manlleu, 1939-1945*, Barcelona-CAtarroja-Palma: Afers.

Vigués, M. 2005. *Lluís G. Ventalló i Vergés (1903-1980): de la fidelitat a Sala al compromís amb el Règim*, Terrassa: Fundació Torre del Palau.

Vilanova, F. ed. 2001. *Dietari de guerra, exili i retorn (1936-1940)*, de Raimon d'Abadal i Calderó, Barcelona: Abadia de Montserrat.

Vilanova, F. 2004a. *La guerra particular de Gaziol i el comte de Godó (1940-1945)*, Barcelona: Ploion.

Vilanova, F. 2004a. *Nuremberg. Lectures polítiques dels processos contra criminals de guerra a la Barcelona franquista*, Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer.

Vilanova, F. 2005a. *La Barcelona franquista i l'Europa totalitària (1939-1946)*, Barcelona: Empúries.

Vilanova, F. 2005b. *El franquismo en guerra. De la destrucció de Checoslovaquia a la batalla de Stalingrado*, Barcelona: Península.

Vilanova, F. 2010. *Una burgesia sense ànima. El franquisme i la traïció catalana*, Barcelona: Empúries.

Vilanova, F. 2015. *Fer-se franquista. Guerra Civil i postguerra del periodista Carles Sentís (1936-1946)*, Palma: Lleonard Muntaner.